

ZAMONAVIY MUTAXASSISNING KASBIY FAOLIYATDAGI NUTQ MADANIYATI KO'NIKMALARI

Sirdaryo viloyati Sardoba tumani

10-maktab onasi tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Saydaliyev Dilshod Kaysarbekovich

Fransuz tili o'qituvchisi

Babakulov Bahodir Axmetovich

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Usmanova Dilfuza Yaxshiliqovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun zamonaviy mutaxassis nutq madaniyati ko'nikmalarini mukammal egallashi va kasbiy muloqotda lingvistik, kommunikativ va xulq-atvor qobiliyatlariga ega bo'lishi kerakligi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Zamonaviy mutaxassis, nutq madaniyati, ko'nikmalar, kasbiy muloqot, lingvistik, kommunikativ, xulq-atvor, qobiliyat, muloqot, tilshunoslik, kommunikativ portret.

Til xalqning eng qimmatli boyligi, uni rivojlantirishning birinchi vositasi va barcha ma'naviy muvaffaqiyatlar garovidir.

M. P. Pogodin.

Maktab ta'limi tizimida "Ona tili" fani alohida o'rin tutadi: u nafaqat o'rganish ob'ekti, balki o'qitish vositasi hamdir. Ona tili insonning intellektual va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni ta'minlaydi, mavhum fikrlash, xotira va tasavvurni rivojlantiradi, mustaqil ta'lim faoliyati, shaxsning o'zini o'zi tarbiyalash va o'zini o'zi anglash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Nutq madaniyati kasbiy tayyorgarlikning tarkibiy qismlaridan biridir. Yosh mutaxassislar nutq faoliyatining barcha turlarida ravon bo'lishi, suhbatni malakali olib borishi, umuman, muloqotning kundalik va biznes sohasida o'zini ishonchli his qilishi kerak.

Nutq madaniyati, nutq odobi -

1) og'zaki va yozma adabiy til me'yorlari (talaffuz, urg'u, so'z qo'llash, grammatika, uslubshunoslik qoidalari)ni egallash, shuningdek, turli aloqa-aralashuv sharoitlarida tilning tasviriy vositalaridan nutqning maqsad va mazmuniga mos ravishda foydalanish mahorati;

2) tilshunoslikning tilni madaniyat quroli sifatida mukammallashtirish maqsadida me'yorlashtirish (tartibga solish) muammolarini o'rganuvchi bo'limi. G'arb tilshunosligida umumiy ma'noda "til madaniyati" termini ham qo'llanadi. 1-ma'nodagi "Nutq madaniyati" tushunchasi adabiy tilni o'zlashtirishdagi ikki bosqichni qamrab oladi: a) nutqning to'g'riligi va boshqa nutqiy mahorat. Nutqning to'g'riligi muayyan tilda so'zlovchilar va yozuvchilar tomonidan "ideal" yoki umum tomonidan qabul qilingan va an'anaviy saqlanib kelayotgan odatlar, ibrat va namunalar tarzida idrok etiladigan adabiy me'yorlarga amal qilishdir.

Nutqiy mahorat esa nafaqat adabiy me'yorlarga amal qilish, balki o'zaro mavjud bo'lgan variantlardan mazmunan eng to'g'ri, eng aniq, uslub va vaziyat nuqtai nazaridan eng maqbuli va ifodalisini tanlab olish mahoratidir (Mas, aka - oka - ako; kelyapti - kevotti - kelopty variantlaridan birining adabiy me'yor sifatida tanla-nishi). Yuksak nutq madaniyati kishining umumiy yuksak madaniyatini, fikrlash madaniyatini, tilga nisbatan ongli mehr-muhabbatini namoyon qiladi.

Zamonaviy Nutq madaniyati nazariy va amaliy fan bo'lib, u til amaliyotiga ta'sir etish maqsadida adabiy til tarixi, grammatika, uslubshunoslik va boshqa tilshunoslik bulimlarining yutuqlari va xulosalarini umumlashtiradi. Nutq madaniyati nazariyasida adabiy til milliy tilning oliy shakli deb e'tirof etiladi; badiiy

adabiyot tili o'zining eng yaxshi namunalari bilan xalqning madaniyat sohasidagi yutuqlari va an'alarini mustahkamlaydi va boyitadi. Nutq madaniyati ijtimoiy hodisa bo'lib, u jamiyat, fan va texnika, madaniy va adabiy hayot rivoji bilan chambarchas bogliq holda taraqqiy etadi. Jamiyat a'zolarining madaniy saviyasi ortgan sari nutqi ham jilolanib, sayqallashib, nutq madaniyati qoidalari va me'yorlariga muvofiq holda takomillashib boradi. Nutq madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida adabiyot, san'at, radio, televideniye va davriy matbuotning alohida o'rni bor. Ayniqsa, adabiy tilni me'yorlashtirish va nutq madaniyati nazariyasini rivojlantirishda leksikografiya, xususan, izoxli, imlo, talaffuz, o'quv va boshqa maxsus lug'atlar muhim ahamiyatga ega. 15-asrdayoq o'zbek adabiy tilining nutq madaniyati va uning o'ziga xos me'yorlari bo'lgan. Alisher Navoiy o'zining butun hayoti va ijodiy faoliyati bilan o'z davri nutq madaniyatiga, nutq odobiga mislsiz hissa qo'shgan bo'lsa, keyingi davrda yashagan Bobur, Muhammad Solih, Gulxaniy, Nodira, Ogahiy, Furqat, Muqimiy va boshqa shoirlarning asarlari tilida ham o'sha davr tili va nutq madaniyati ma'lum darajada aks etgan. "Yaxshi so'z - jon ozig'i", "Bug'doy noning bo'lmasa ham, bug'doy so'zing bo'lsin", "O'ynab gapirsang ham o'ylab gapir", "Har neni yemak - hayvonning ishi, har neni demak - nodonning ishi" kabi maqol va hikmatli so'zlarning paydo bo'lishi ham o'zbek xalqida nutq madaniyatiga avvaldan e'tibor kuchli bo'lganini ifodalaydi. O'tgan asrning 20-yillaridan so'ng o'zbek tilining nutq madaniyati xalq tiliga yaqinlashtirilgan milliy adabiy til me'yorlariga asoslanadi. Bu me'yorlarni shakllantirish ishiga olimlar (Otajon Hoshim, T. N. Qoriniyoziy, S. Ibrohimov, Olim Usmon va boshqalar), adib va shoirlar (Qodiriy, Cho'lpon, Avloniy, Fitrat, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor va boshqalar) munosib hissa qo'shganlar. "Aloqa ikki yoki hatto bir nechta bosh bilan bog'liq narsa: kommunikativ rolni bajarish uchun u ikki tomonlama bo'lishi kerak. Men sizni suhbatdosh sifatida tanlayman, lekin bu yetarli emas: muloqot amalga oshishi uchun siz ham meni sherik qilishingiz kerak. Bir tomonlama aloqa kommunikativ funktsiyaga ega emas", deb yozadi taniqli rus psixologi AE Voyskunskiy.

Muloqot - bu shaxslar va ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayoni bo'lib, unda ma'lumot, tajriba, ko'nikma va ishlash natijalari almashinuvi mavjud. Kasbiy muloqot - bu mutaxassisning kasbiy faoliyat jarayonida boshqa mutaxassislar bilan nutqiy o'zaro munosabatidir. "Kasb" so'zining kelib chiqishi nima?

Keling, etimologik lug'atga murojaat qilaylik. Bu so'z lotincha professio so'zidan kelib chiqqan va "omma oldida so'zlash" degan ma'noni anglatadi. Qadimgi Rim davrida bu odam o'zini bag'ishlagan va u ommaga e'lon qilgan kasbning nomi edi. Tomoshabinlar oldida, ma'lum miqdordagi odamlar oldida chiqish qilish oson emas. Buning uchun ona tilini mukammal bilish, nutq madaniyati malakasiga ega bo'lish zarur. Endilikda kasb deganda shaxsning maxsus tayyorgarlik, bilim va, albatta, ona tilini bilishni talab qiladigan kasbi tushuniladi. Ona tili tilshunos, jurnalist, tarjimon, reklama agenti, o'qituvchi, yozuvchi, shoir, nashriyot va dasturlar muharriri, korrektor, nutq terapevti, radio yoki televidenie suhandoni, jamoatchilik bilan aloqalar bo'yicha mutaxassis kasblarining faoliyatlari asosini tashkil qiladi. Va bu to'liq ro'yxat emas!

Zamonaviy fan va texnologiya tillari qatorida ona tilining o'rni ham katta. Unda ilmiy-texnikaviy jurnallar chop etilmoqda, yangi ilmiy adabiyotlar chop etilmoqda. Ona tilidagi fizika-matematika, tilshunoslik va adabiy tanqidga oid ilmiy nashrlar xalqaro e'tirofqa sazovordir. Har qanday sohada kasbiy mavzularda muloqot qilish nafaqat atamalardan aniq foydalanish va ularning orqasida turgan tushunchalarni bilish, balki nutq madaniyatining umumiy me'yorlariga rioya qilishni ham o'z ichiga oladi. Raqobatbardosh mutaxassisning kommunikativ portreti bugungi kunda qanday ko'rinishga ega? Kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun zamonaviy mutaxassis nutq madaniyati ko'nikmalarini mukammal egallashi va kasbiy muloqotda lingvistik, kommunikativ va xulq-atvor qobiliyatlariga ega bo'lishi kerak. Bu quyidagi fazilatlarni talab qiladi:

- adabiy til me'yorlarini bilish va ularni nutqda qo'llashning barqaror ko'nikmalari;
- nutqning aniqligi, izchilligi va ifodaliligini nazorat qilish qobiliyati;
- kasbiy terminologiyani bilish;
- professional nutq uslubiga ega bo'lish;
- maqsadni aniqlash va muloqot holatini tushunish qobiliyati;
- do'stona muloqot muhitini yaratish va saqlash qobiliyati;
- kasbiy faoliyat maqsadlariga muvofiq muloqotni yo'naltirish qobiliyati;
- odob-axloq qoidalarini bilish va uning qoidalarini amalga oshirishda aniqlik.

Xulosa qilib aytganda, inson nutq madaniyati turg'un emas - u ham til kabi, ijtimoiy o'zgarishlarga ham, shaxsning o'ziga ham bog'liq bo'lgan o'zgarishlarga duchor bo'ladi. U bolaning birinchi so'zlari bilan shakllana boshlaydi. U bilan birga o'sib boradi, maktabgacha yoshdagi bolaning nutq madaniyatiga aylanadi, keyin maktab o'quvchisi, talaba va kattalar. Inson yoshi qanchalik katta bo'lsa, nutq, yozish, o'qish va tinglash qobiliyatlari shunchalik rivojlangan bo'ladi. Shunday qilib, ona tilini bilish, ya'ni lingvistik, kommunikativ kompetensiyalarga ega bo'lish shaxs uchun kasbiy muvaffaqiyatga erishish uchun zarur vosita, kalit hisoblanadi. Kelajakda kasb tanlash har bir inson hayotidagi jiddiy va mas'uliyatli qadam bo'lib, puxta tayyorgarlik va chuqur bilim talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Баркер А. Как улучшить навыки общения. - СПб. Издательский дом «Нева»,
2. Войскунский А.Е. Я говорю, мы говорим. - М. Издательство «Знание», 1990.
3. Гойхман О.Я., Надеина Т. М. Речевая коммуникация. - Учебник.- М., 2003.
4. Лихачёв Д.С. Письма о добром. - СПб. Издательство «LOGOS», 2007.
5. Панфилова А.П. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности. -СПб.: Знание, 2004.